LUX ÆTERNA

MICHAEL HAYDN REQUIEM

SCHÜTZ PROJECTKOOR

onder leiding van

PIETER KRAMERS

m.m.v. solisten en
Carezza Ensemble

AFSCHEID

VAN

PIETER KRAMERS

DIRIGENT SCHÜTZ PROJECTKOOR

zondag 10 februari 2019 — Utrecht, Geertekerk
zondag 17 februari 2019 — Bilthoven, Oosterlichtkerk

Dit project is mede mogelijk gemaakt door het
**KF Hein Fonds, Elise Mathilde Fonds,
Mien van 't Sant Fonds, Stichting Mens en zijn Natuur**

UITVOERENDEN

Schütz Projectkoor

dirigent
Pieter Kramers

Sopraan
Loet Delen, Mieke Döbken,
Joke Feddema, Rien Hagenaars,
Leni Hordijk, Elly Ippel,
Aukje van der Maarel, Elze Mulder,
Jeanine Ridder, Mirjam van Scheepen,
Anneke van Steenwijk

Alt
Ria Aalders, Bärbel Barendregt,
Hellen van Gessel, Trudy Jansen,
Titia Kortbeek, Petra Kramers,
Regina Lievaart, Elly Verbree-Wisse,
Rens Vermeulen

Tenor
Tom Aldenberg, Ron van Harn,
Henk Jansen, Ton Kaffka,
Jeroen van Luijk, Philip Lijnzaad,
Hans Ouwehand-Groenendijk,
Fred van der Puijl

Bas
Anton Helmink, Bert Kamminga,
Wim Markus, Marten Marra,
Anton Otten, François Schellevis,
Wim Simmelink, Dick Verburg

Solisten

Ingrid Wage, *sopraan*
Boukje van Gelder, *alt*
Jasper Dijkstra, *tenor*
Yonathan van den Brink, *bas*

Carezza ensemble

Viool 1
Lothar Blom (AV)
Cisca Batterink
Frans Boendermaker
Janneke de Heij
Ottolien Kleijmeer
Gwendolyn van Sijl
Eunice van Zomeren

Viool 2
Daan Augustijn (AV)
Ivette Broekmeijer
Eeke Glebeek
Andrea Liebrand
Elise Quaden
Maaike van der Wel

Cello
Inge Wolsink (AV)
Froukje Landsman
Maryline de Leeuw
Marte Otter
Sally Vincent Smith

Contrabas
Karolien Thio (AV)
Aaf Gerhardt
Joke Winkel

Orgel
Wim Wijting

Pauken
Toine Schreurs

Baroktrompet
1. Ruud Ootes
2. Remco Nieuwenhuis
3. Arthur Benschop
4. Sam Molly

Baroktrombone
A. Arnoud Arntz
T. Guus Laeven
B. Marcel Hesselink

Fagot
Sana van Idekinge

PROGRAMMA

Marc-Antoine Charpentier (1643 - 1704)

uit Messe des morts à 4 voix, H7: kyrie, requiem aeternam

Benedetto Marcello (1686 - 1739)

uit requiem in sol minore: requiem aeternam, kyrie

Antonio Vivaldi (1678 - 1741)

Symfonie in b mineur "Al Santo Sepolcro"
(bij het Heilige Graf. RV 169)

Ildebrando Pizzetti (1880 - 1968)

uit messa di requiem: requiem, kyrie

Herbert Howells (1892 - 1983)

uit requiem: requiem aeternam (1)

PAUZE

Michael Haydn (1737 - 1806)

requiem in c mineur,
Missa pro defuncto Archiepiscopo Sigismondo

Voorwoord

Lux aeterna

Of eigenlijk: *lux perpetua*, eeuwigdurend licht. Dat is de hoopgevende tekst die in de Dodenmis (requiem) gezongen wordt, naast de dreigende en smekende woorden over het laatste oordeel die klinken in de *sequentia*.

Het programma van dit achttiende project van het Schütz Projectkoor is opgebouwd rond mijn wens om het *Requiem* van Michael Haydn uit te voeren. Michael was de vijf jaar jongere broer van de veel bekendere Franz Joseph Haydn, beiden waren zeer bevriend met de veel jongere Mozart. Na enige discussie hebben we besloten het programma te completeren met delen uit de requiems die ons koor de afgelopen jaren heeft gezongen: van Marc-Antoine Charpentier (2000), Benedetto Marcello (Nederlandse première, 2003 en 2005), Ildebrando Pizzetti (2003) en Herbert Howells (2013).

Het lijkt wat wonderlijk om bij een afscheidsconcert allemaal requiemmuziek te zingen. Hoe het ook zij, deze teksten hebben door de eeuwen heen honderden componisten geïnspireerd, en sommige van deze composities horen tot de meest indringende en monumentale koorwerken die geschreven zijn, denk aan de requiems van Mozart, Verdi, Berlioz, Brahms. Dus is het niet zo wonderlijk dat ons koor geregeld deze prachtige muziek op het repertoire heeft gezet. Behalve Charpentier, Marcello, Pizzetti en Howells kunnen daar nog aan worden toegevoegd: Heinrich Schütz (de naamgever van het koor) met de *Musikalische Exequien* (in 2000 en 2015) en Henry Purcell, met de *Funeral Sentences* (in 2013), ook al is hier sprake van eigen gekozen teksten.

Howells liet in zijn requiem alle teksten weg over het laatste oordeel en gebruikte de tekst *et lux perpetua luceat eis* (laat het eeuwige licht hen verlichten) voor zijn muzikale climax, *als zonlicht dat plotseling door een kerkraam schijnt*. Zo hebben wij ook uit de vier requiems naast dat van Haydn steeds diezelfde positieve en hoopgevende teksten gekozen.

Ik ben blij dit afscheidsconcert te kunnen leiden met dit zo dierbare koor, een toegewijd orkest en prachtig zingende solisten.

Pieter Kramers

REQUIEMS

Het requiem, van oorsprong de liturgische gezangen bij de katholieke dodenmis, inspireert al heel lang musici en componisten. Het traditionele requiem kent de volgende delen:

Introïtus: *Requiem aeternam*
Kyrie
Graduale: *Requiem aeternam*
Tractus: *Absolve*
Sequentia: *Dies Irae*
Offertorium: *Domine Jesu Christe*
Sanctus, Hosanna & Benedictus
Agnus Dei
Communio: *Lux aeterna*
Pie Jesu
Responsorium: *Libera me*
Antifoon: *In paradisum*

De meeste componisten gebruiken slechts enkele delen hieruit. Michael Haydn laat bijvoorbeeld het *Graduale, Tractus*, en alles na het *Agnus Dei* achterwege. Vaak bestaan de formele delen in een requiemcompositie weer uit onderdelen die aangeduid worden met hun *incipit*, de eerste woorden van de tekst die gezongen wordt. Zo bestaat bij Haydn's requiem het Offertorium uit de delen *Domine Jesu Christe*; *Quam Olim Abrahae*; *Hostias* en een reprise van *Quam Olim Abrahae*, terwijl het Agnus onderverdeeld is in *Agnus Dei* en *Cum Sanctis Tuis*.

Requiems weerspiegelen de tijden waarin ze gecomponeerd werden. Oude requiems werden uitsluitend voor begrafenissen geschreven, terwijl meer recent gecomponeerde requiems eerder bedoeld zijn voor herdenkingen en concertuitvoeringen. De vroegste requiems waren eenvoudige Gregoriaans gezongen melodieën, zoals ook door Duruflé gebruikt in het *Introïtus* van zijn requiem. Het oudst bekende polyfoon gecomponeerde requiem is waarschijnlijk dat van Guillaume de Machaut (1364). In de Renaissance zijn requiems meestal polyfoon, vaak in een wat ouderwetse stijl. Onder invloed van nieuwe muziekstijlen (symfonie en opera) veranderen ook de requiems in de loop der tijd, met als een van de hoogtepunten het requiem van Mozart (1791) dat het classicistische ideaal van evenwicht uitstraalt. Halverwege de 19e eeuw wordt de muziek dramatischer (Berlioz, 1837; Verdi, 1874) om de liturgische tekst nadrukkelijker te verbeelden.

Nadien worden de requiems weer meer ingetogen (Fauré, 1890; Dvořák, 1890), en langzaamaan voelen de componisten zich ook niet meer gehouden aan de liturgische teksten. Zo schrijft Brahms zijn *Deutsches Requiem* (1868) niet als een dodenmis, maar gebruikt hij algemeen troostende teksten uit de bijbel. In Britten's *War Requiem* (1962) worden teksten van Wilfred Owen, een toonaangevend dichter tijdens de Eerste Wereldoorlog, gecombineerd met teksten uit de traditionele liturgie.

Marc-antoine Charpentier
uit Messe des morts à 4 voix, H7: kyrie, requiem aeternam

Marc-Antoine Charpentier was één van de meest talentvolle tijdgenoten van Jean-Baptiste Lully. De jaloerse Lully waakte er echter zorgvuldig voor dat Charpentier buiten het blikveld van de Franse koning Lodewijk XIV bleef. Na een studietijd in Italië (bij Carissimi in Rome), kwam Charpentier als huiscomponist in dienst van Maria de Guise en componeerde later voor de Comédie Française, waar hij samenwerkte met Molière. Na het overlijden van zijn werkgeefster in 1688 werd Charpentier componist voor de jezuïeten en in 1698 kapelmeester van de Sainte-Chapelle.

Naast twee opera's en diverse toneelmuzieken schreef Charpentier veel kerkmuziek, onder meer tien missen, requiems en andere liturgische muziek met instrumentale begeleiding, variërend van enkele instrumenten tot volledig orkest. De **Prélude** van zijn *Te Deum* in D groot voor solisten, koor en orkest is sinds jaar en dag overbekend bij Europese televisiekijkers als herkenningsmelodie van Eurovisie-uitzendingen.
Van Charpentier zijn drie 'Messes des Morts' bewaard gebleven. Het requiem waaruit wij twee delen hebben gekozen is gecomponeerd tussen 1690 en 1695, dus waarschijnlijk in opdracht van zijn Jezuïtische werkgever. Italiaanse elementen, zoals het gebruik van concerterende instumenten, ontbreken: er is alleen een continuobegeleiding. Opvallend zijn de vele dramatische modulaties en dissonanten.

Benedetto Marcello
Uit requiem in sol minore: requiem aeternam, kyrie

Benedetto Marcello werd geboren in een adelijke Venetiaanse familie, die een belangrijke rol speelde in de regering. Hoewel een getalenteerde leerling van Antonio Lotti en Francesco Gasparini, moest Benedetto toch van zijn vader rechten studeren en liefst in diens voetsporen treden. In 1711 werd hij benoemd als lid van de Raad van Veertig in het stadsbestuur van Venetië en zo begon zijn bestuurlijke carrière, die hij echter uitstekend bleek te kunnen combineren met het componistenbestaan. Hij was zeer productief, schreef behalve oratoria, opera's en missen ook wereldlijke cantates, psalmzettingen en instrumentale muziek. Of het geliefde hoboconcert in d-mineur door hem is geschreven of door zijn eveneens componerende broer Alessandro is tot op heden een strijdpunt onder musicologen.

Over het ontstaan van het Requiem van Benedetto Marcello is weinig bekend. Waarschijnlijk heeft hij het geschreven in zijn laatste actieve periode rond 1730, toen hij intens met zijn eigen godsdienstbeleving bezig was. Het manuscript is waarschijnlijk eerst gedoneerd aan de kerk van Santa Sofia in Venetië, en later verkocht aan een Engelsman. In de jaren 90 van de 20e eeuw is het werk door de Italiaanse musicoloog Alessandro Borin uit bibliotheken in Londen en Parijs opgediept en uitgegeven, en op cd gezet. Ons koor verzorgde in 2003 de Nederlandse première van dit prachtige werk.

Het inleidende Requiem – opgebouwd vanuit de oorspronkelijke Gregoriaanse melodie, sluit af met het *Te decet* dat wordt ingezet door een kleine groep sopranen, ook hier op de eerste regel van het gregoriaanse origineel. Daarop volgt het *Kyrie III*, dat opgebouwd is als een dubbelfuga, waarin Marcello zijn volmaakte beheersing van het contrapunt toont en een sprankelende muzikale verbeelding.

Ildebrando Pizzetti
uit Messa di requiem: Requiem, Kyrie

Ildebrando Pizzetti was niet alleen een productief componist maar maakte daarnaast ook een indrukwekkende carrière in de Italiaansx muziekwereld. In 1914 werd hij directeur van het conservatorium in Florence, in 1924 van dat in Milaan, en in 1936 volgde hij Ottorino Respighi op als hoogleraar compositie aan de Accademia Nazionale di Santa Cecilia in Rome.

Pizzetti is niet zo beroemd geworden als zijn tijdgenoot Respighi, maar met name zijn vocale werken zijn minstens van dezelfde kwaliteit en diepgang. Het indrukwekkende requiem uit 1922/23, geschreven ter nagedachtenis van zijn eerste vrouw, getuigt van Pizzetti's affiniteit met de middeleeuwen en renaisssance, en sluit zo goed aan bij de muziek van Marcello. Een leerling van Pizzetti noemde hem 'de grootste polyfonist van van Italië sinds de roemrijke 16e eeuw'. Het middeleeuwse element is hoorbaar in de geraffineerde afwisseling van duolen en triolen, als reflectie van het vrije ritme van de gregoriaanse zang.

Herbert Howells
uit Requiem: Requiem aeternam (1)

Herbert Howells was van huis uit kerkorganist en is vooral bekend vanwege de grote hoeveelheid muziek die hij schreef voor de anglicaanse liturgie. Hij toonde al op vroege leeftijd talent, en dankzij financiële steun van een rijke vriend van de familie, kon hij een muziekstudie volgen. De première van Vaughan Williams *Fantasia on a Theme by Thomas Tallis* in 1910 maakte grote indruk op de jonge musicus. Vaughan Williams en de componisten uit de Tudorperiode zouden altijd een grote inspiratiebron voor hem blijven. In 1920 kreeg hij een aanstelling bij het Royal College of Music, waaraan hij tot zijn pensioen verbonden bleef.

Als zijn belangrijkste werk geldt het *Hymnus Paradisi*. In 1935 overleed Howells' zoon Michael op negenjarige leeftijd aan polio. Howells hervatte het werk aan een eerder, nooit gepubliceerd requiem om uiting te geven aan zijn verdriet. Hij gebruikte delen uit het requiem en breidde het uit tot *Hymnus Paradisi,* voor dubbelkoor en orkest. Het werd echter pas in 1950 voor het eerst uitgevoerd, op de 15e sterfdag van zijn zoon. Het intieme, maar minstens zo monumentale requiem dat er aan ten grondslag lag, werd pas in 1980 gepubliceerd. Het a capella werk verdient om zijn troostrijke pracht bredere bekendheid.

Howells' requiem is niet opgebouwd zoals de traditionele katholieke dodenmis. Het eerste, derde en vijfde deel (*Salvator mundi* en *Requiem 1 en 2*) zijn ontleend aan respectievelijk de anglicaanse en katholieke uitvaartdienst. Deze stukken worden afgewisseld door twee psalmen met een bemoedigend karakter. Uit dit requiem is alleen het derde deel gekozen, het *Requiem 1*. Maar ook in dit ene deel horen we een boeiende afwisseling van vertwijfeling en berusting in soms wringende akkoorden die oplossen in weelderige harmonieën, alsof een plotselinge zonnestraal de duisternis verlicht.

Antonio Vivaldi
Symfonie in B mineur "Al Santo Sepolcro"

Het Carezza Ensemble speelt Vivaldi's *Symfonie in B mineur Al Santo Sepolcro* (bij het Heilige Graf, RV 169). Het tweedelige werk werd pas in 1930 herontdekt, maar is waarschijnlijk geschreven rond 1728. De aanleiding voor de compositie is waarschijnlijk de gereedkoming van de Heilig Grafkerk die onderdeel is van Sacro Monte di Varallo (Piemonte). De bouw van dit religieuze 'themapark' begon in 1491. Het moest dienen als een substituut-Jeruzalem, toen de bedevaart naar het Beloofde Land zelf te gevaarlijk was geworden.

De compositie is geschreven voor uitsluitend strijkers - Vivaldi schrijft in de partituur *Senza Organi o Cembali* (geen orgel of klavecimbel) voor. Het *Adagio* molto opent dramatisch met twee zeer dissonante tweeklanken om het lijden van Jezus te verbeelden, en ook elders in het stuk komt dit lijdensidioom veelvuldig aan bod. Het tweede deel, *Allegro*, is een mini-fuga die in de ingetogen finale nog eenmaal de openingsdissonanten laat horen. Het slot van dit prachtige miniatuur is kaal maar intens, een verbeelding van de dood van Jezus.

IN GESPREK MET PIETER

Is muziek je met de paplepel ingegoten?

Nee, dat kan ik niet zeggen. Mijn vader was fysicus, had een hoge functie bij AKZO. De muziek kwam vooral van mijn moeder. Zij speelde piano, heeft staatsexamen piano gedaan en de Gehrels opleiding. Ze gaf muziekles op scholen.
De muziekkeuze in huis werd vooral bepaald door waar zij van hield: van Bach tot en met Mozart. Beethoven was al wat bedenkelijk en wat daarna kwam... Mendelssohn, en ook bijvoorbeeld Bruckner, daar moest ze niets van hebben. Er waren dus geen platen van romantische componisten in huis. Zij was zeer uitgesproken in haar smaak en ik was een redelijk volgzame jongen.
Toen ik 8 was kreeg ik pianoles van een vriendin van mijn moeder. Die piano zei me niets – maar wat ik daar zonder het te weten wel heb geleerd, is solfège. Een blokfluitgroepje beviel beter. Toen ik 15 was speelde een klasgenoot *O when the saints* op een klarinet. Hij speelde in een jazzbandje – dat leek mij ook wel wat. Dat werd een serieuze studie, orkesten, kamermuziek – en jazz alleen in verloren momentjes voor mezelf.

Heb je in je jeugd ooit gedroomd van een loopbaan in de muziek?

Nee, helemaal niet. Na mijn gymnasium-examen koos ik voor de studie biologie in Leiden. Ik vond de muziek, het klarinetspelen gewoon een fijne hobby.

En zong je toen ook al?

O nee, tot in mijn studententijd moest ik niets weten van 'zangmuziek'. Dat kwam door een traumatische ervaring op de lagere school: op Koninginnedag moesten we met alle Delftse lagere scholen op het marktplein *Waar de blanke top der duinen* zingen. Pierre van Hauwe stond die honderden kinderen te dirigeren op het bordes van het stadhuis. Dat vond ik zó vreselijk! Niet dat dirigeren, maar dat hele massale gebeuren.... Nee, koorzang daar had ik niets mee, helemaal nul niets.
Maar in het 2e of 3e jaar van mijn studie nam iemand het initiatief om mannenkoren uit opera's, zoals het *Slavenkoor* uit Nabucco, te gaan zingen. Ik merkte tot mijn verbazing dat dat eigenlijk wel leuk was, zo samen zingen. Vervolgens heb ik me gemeld bij het koor van Collegium Musicum in Leiden. Zij waren bezig een Bachcantate in te studeren en – ik was meteen verkocht. Op een gegeven moment zong Petra daar ook in – maar dat is een ander verhaal.

Maar ook een belangrijk verhaal!

Petra had een jaar in Amerika gezeten, zij had daar in verschillende koren gezongen, en daar bladmuziek van meegenomen. In onze biologenvereniging waren ook veel mensen met muziek bezig – en iemand wierp een keer een balletje op: kunnen we niet eens wat zingen bij biologenfeesten en zo? Iemand anders schijnt toen te hebben gezegd: dan moet je Pieter Kramers hebben. Toen kwam Petra naar mij toe: 'Wij willen iets met zingen doen, en hier heb ik muziek.'
Zo begon het biologenkoor 'Het zingende schaap', zo'n 15 mensen bij elkaar, over vier stemmen verdeeld. Op de één of andere manier kwam ik daar vóór te staan, dat ging vanzelf. Het bleek behulpzaam te zijn dat ik kon zeggen: jij moet die toon zingen en dan

moet jij dat zingen en jij dat – en dan gaat het kloppen. Dat is die solfège van de pianoles. Dat biologenkoor werd aardig serieus. We hadden wekelijks repetitie, en het was een heel leuke gezellige club. Maar na een paar jaar begon ik te merken dat ik niet genoeg achtergrondkennis had. Het ging ook even wat minder met het koor en dus stopte ik er mee.
Toen ben ik in het Leids Kamerkoor gaan zingen, om ervaring op te doen in een goed koor. Ook wel om de kunst van een beroepsdirigent een beetje af te kijken. Ik heb daar erg veel geleerd, over zingen, maar vooral ook over directie en repertoirekeuze. Veel van wat ik later ben gaan doen, heb ik daar leren kennen, zoals *Lasciatemi Morire* van Monteverdi, Purcell's *Funeral Sentences*, en natuurlijk de *Musikalische Exequien* van Schütz.

Dirigentenopleiding

Toen we in 1979 naar Bilthoven waren verhuisd gingen onze kinderen naar de Vrije School. Daar was een groepje ouders dat wilde zingen, en ik kreeg als vanzelf weer de leiding. Het werd al snel serieuzer, en toen merkte ik dat ik opnieuw tegen mijn beperkingen aanliep. Dat was de aanleiding om in 1987 met de driejarige dirigentenopleiding van de SNK (Samenwerkende Nederlandse Koren) te starten, elke zaterdag in Utrecht.
We hadden een docent voor directie en een docente voor zang. Die laatste was een heel streng mens, sommigen waren doodsbang voor haar, ze kon mensen verschrikkelijk aan het huilen maken. Anderen, waaronder ik, konden haar kritische houding wel waarderen. Het vak directie was eigenlijk een in 3 jaar samengeperste conservatoriumopleiding. Minder diepgaand natuurlijk, maar wel met alle onderdelen, o.a. muziekgeschiedenis, slagtechniek. Daar heb ik hartstikke veel van geleerd. Rond 1990 ben ik ook in andere koren gaan zingen; een tijdje bij de Schola Davidica in Utrecht, en in het eerste project van het Projektkoor Utrecht. Een geweldige ervaring; grensverleggend voor mij door het repertoire én de bijzondere kwaliteiten van Rob Vermeulen.
In de jaren negentig heb ik nog een paar specialisatiecursussen van de SNK gedaan, zoals een cursus a capella. Het niveau was heel hoog: we hadden op een gegeven moment het Monteverdi kamerkoor als oefenkoor. Daar stond ik dan voor en dan dacht ik: wat sta ik hier te doen, die lui kunnen het ook wel zonder mij....
Met die onderbouwing voelde ik me stukken beter toegerust en toen heb ik in 1996 gesolliciteerd bij het Doorns kamerkoor, en werd aangenomen. Dat was de eerste en enige keer in mijn leven dat ik een formeel contract kreeg, en dat ik werd betaald volgens de normen van de SNK. Leni Hordijk zong daarin, en Dick Verburg ook.

Bij dat alles werkte je toch ook nog als bioloog?

Ja, ik werkte hier bij het RIVM. Vanaf ca. 1998 leidde ik daar een medewerkerskoor dat elke maandag in lunchtijd oefende, met hoofdzakelijk lichte muziek. Naast het zingen en dirigeren speelde ik ook overal en nergens fagot – daar was ik rond m'n 30e op overgestapt. Maar vergeet niet: in 1996 waren onze kinderen het huis al uit. En als ze het huis uit zijn en zelf nog geen gezin hebben dan merk je het minste van ze...
Bij het RIVM was rond 1990 ook een klein zanggroepje ontstaan, met Rien Hagenaars als sopraan, Hellen van Gessel als alt, Aldert Piersma als tenor en ik als bas. Met dat groepje zongen we tussen de middag korte stukjes, gewoon voor de lol, vierstemmig. Annemarth Idenburg heeft ook alt meegezongen, en zij heeft meegeholpen bij het eerste project.

Want zo begon het: we vatten het stoutmoedige plan op om, een beetje naar het voorbeeld van het Projektkoor Utrecht, een project te starten. Een hartewens van mij was om de *Musikalische Exequien* van Schütz uit te voeren, met goeie zangers en instrumenten. Dat was het begin; bij dat eerste project hadden we een koor van een kleine 20 man. Naast de Exequien hebben we toen ook de *Messe des Morts* van Charpentier gedaan. Dat vond ik ook zo'n schitterend stuk. Dat betekende dus twee requiems in één programma. Voor het derde project was ik inmiddels dat requiem van Marcello op het spoor gekomen, en dat vond ik ook een geweldig stuk om te doen. Ik was in de zomer van dat jaar voor m'n werk in Luxemburg, zwierf wat door de stad en ging een cd-winkel binnen. Daar vond ik toen de cd met dat requiem. Ik was er diep van onder de indruk en ging op zoek naar de partituur. Die bleek nergens te krijgen. Hij was uitgegeven in eigen beheer door een Italiaanse musicoloog, Alessandro Borin. Al speurende kwam ik op zijn emailadres. Ik heb hem aangeschreven en gevraagd hoe ik aan de partituur kon komen, zodat ik het met mijn Projectkoor kon instuderen. Niet lang daarna ploften er twee zware pakken op de mat. Ik heb natuurlijk direct een email gestuurd om de ontvangst te bevestigen en hem te bedanken. Maar heel vreemd, ik heb nadien nooit meer iets van de man vernomen.

Zo begon je dus – met requiems - en daar eindig je ook mee!
Ja dat wel hè. Maar voor mij symboliseert een requiem niet louter treurnis hoor. De titel van het programma zegt het al: *Lux Aeterna* – dat is voor mij de kernboodschap. Ik zou willen dat iedereen ervaart wat ik ervaar als ik mooie muziek hoor: een soort verlichting, *als zonlicht dat plotseling door een kerkraam schijnt.* Aan de andere kant is een laatste programma met requiems vast ook wel symbolisch voor de gemengde gevoelens die ik heb bij dit afscheid.
Dat ik ermee ophoud is niet zozeer omdat het zoveel beslag legt op mijn tijd – het is meer dat ik het voel als een redelijk grote verantwoordelijkheid om alles bij elkaar te overzien en te zorgen dat een project van het begin tot het eind goed loopt. Er is toch altijd een zekere druk. Je moet het steeds weer opnieuw helemaal goed doen, zo goed als je kunt. En dat gaat wel meer wegen als je ouder wordt.
Ik denk ook dat dit een goed moment is omdat het koor nu juist hartstikke goed draait. Ik zou het niet fijn vinden om weg te gaan als het net een beetje zou terugkachelen. Met het bestuur dat we nu hebben, en de nieuwe dirigent, durf ik het met een gerust hart achter te laten.

Nu nog de hamvraag: wat voor ideaal had je eigenlijk steeds voor ogen?
Koormuziek waar ik van onder de indruk was, die mij ontroerde, wilde ik graag zelf uitvoeren. Dat waren vaak stukken waarin de koorklank goed tot zijn recht kon komen. Je komt dan al gauw bij kerkmuziek terecht.
Eén van de dingen die ik altijd nastreef, is de zangers zo snel mogelijk te laten ervaren hoe mooi de muziek is waarmee we bezig zijn, niet eerst alleen noten stampen. Zo hoop ik dat iedereen er met plezier aan werkt, en dat we in een ontspannen sfeer toch ook tot een goed niveau kunnen komen. Op die manier krijg ik daar energie van terug.

Ben je ooit bang geweest dat het niet zou lukken om een stuk er goed 'in te krijgen'?
Ja, ik heb weleens getwijfeld of het toch niet té uitdagend was, dat het wel heel spannend werd. Het *Te Deum* van Pärt bijvoorbeeld, of vorig jaar *Vinternatten* in het Oostzeeprogramma. Als ik het gevoel had dat de sfeer ging lijden onder het 'proces' heb ik er weleens slecht van geslapen. Dan probeerde ik dat ook op te lossen. Uiteindelijk had ik altijd wel het gevoel dat het in ieder geval goed genoeg was om te kunnen uitvoeren, en dat het niet ten koste van het plezier van de zangers was gegaan. Ik vind het wel bijzonder dat veel zangers ieder jaar weer wilden meedoen.

Was er wel altijd een ideaalbeeld, beter gezegd een ideaalklank, die je nastreefde?
Een van de dingen die ik in de dirigentenopleiding heb geleerd, is dat een goede dirigent zijn eigen 'klankvoorstelling' maakt. Dat beeld ontstaat bij mij niet in één keer, maar vooral in de eerste repetities van het proces. Dan maak ik keuzes, bijvoorbeeld voor tempi en frasering.

Luister je vooraf veel naar uitvoeringen op cd om je een beeld te vormen?
Jawel, maar – neem bijvoorbeeld dat *Requiem* van Haydn dat we nu zingen. Ik heb daarvan diverse opnames beluisterd en heb nu andere voorkeuren dan in het begin. Meer algemeen vind ik dat muziek voor koor en orkest uit die tijd vaak nogal snel en 'stamperig' wordt uitgevoerd, waardoor de lange lijnen dreigen verloren te gaan. Ik weet dan in ieder geval hoe ik het níet wil.

Wat ga je nu doen met 'al die vrije tijd'?
Zóveel vrije tijd komt er niet bij hoor. Ik blijf natuurlijk muziek maken. Qua dirigeren werk ik nog wel met de Clarionetten Capel, maar dat is veel minder intensief. We repeteren één keer per maand, en het is meer een collectief; ik hoef dat niet alleen te 'trekken'. Ik heb nog steeds zangles. Misschien ga ik meer zelf zingen, en ik blijf fagot spelen.
Het koor dirigeren op zich zal ik wel missen, wie weet ga ik wel adverteren als ad hoc- of invaldirigent. Dat korte-termijnwerk lijkt me prettig, ook omdat de verantwoordelijkheid dan niet zo zwaar op je schouders drukt.
En natuurlijk zal ik wat meer tijd hebben voor het familieleven, ik ben intussen ook grootvader en die rol bevalt me best.

Elze Mulder

MICHAEL HAYDN

Wie Haydn zegt, denkt aan Joseph Haydn, uitvinder van symfonie en strijkkwartet en schepper van *Die Jahreszeiten* en *Die Schöpfung*. Zijn vijf jaar jongere broer Michael was echter ook een begenadigd componist. Hij werd hoog aangeslagen door zowel zijn beroemde broer als door tijdgenoten (waaronder de veel jongere Mozart), maar werd enigszins vergeten.

Michael volgt zijn broer Joseph naar Wenen om als koorknaap in het koor van de Weense Stephansdom te zingen, en hier krijgt hij ook zijn muzikale opleiding. In 1763 krijgt hij een aanstelling in Salzburg als concertmeester bij de prins-aartsbisschop Sigismund Graf von Schrattenbach. Ofschoon een politiek en religieus conservatief man is Haydn's broodheer een verlicht muziekliefhebber, en het hof en de kerken worden al snel Michaels muzikale thuis. Hij trouwt met Maria Magdalena Lipp, een van de sopranen aan het hof. Hun enige kind sterft in 1771, nog geen jaar oud. Het is een enorm verlies voor Haydn. Datzelfde jaar sterft aartsbisschop Schrattenbach onverwacht. Haydn herpakt zich en schrijft in twee weken de *Missa pro defuncto Archiepiscopo Sigismondo* voor de begrafenis van zijn beschermheer en vriend, maar misschien meer nog ter nagedachtenis aan zijn dochtertje.

Bij de eerste drie uitvoeringen van het Haydn's requiem spelen Mozart en diens vader Leopold, net terug van hun tweede Italiaanse reis, ook mee. Het was voor de jonge Mozart een eerste en bepalende kennismaking met dit werk, waaruit hij twintig jaar later zou putten bij het schrijven van zijn eigen *Requiem in D mineur.* Mozart was zeer onder de indruk van Michael. Zo schrijft hij in augustus 1788 aan zijn zus Nannerl: *ik zou heel blij zijn als Haydn me de partituren van zijn twee Tutti-missen zou willen uitlenen [waarschijnlijk de St. Rupert en St. Dominicus missen uit 1782 en 1786,* red.*]; ik zou ze met grote dank weer teruggeven. Nodig hem bij je uit en speel hem een paar van mijn recentere werken voor; het Trio en het Kwartet zullen hem vast bevallen.*

Michael is actief als musicus en leraar van onder andere Diabelli en Von Weber. Als componist is hij haast net zo productief als zijn broer Joseph. Er staan zo'n 830 werken op zijn naam, waaronder 30 missen, 2 andere requiems, zes Te Deums, 10 cantates, 40 symfonieën, 11 concerten en veel kamermuziek. Bij de begrafenis van Michael Haydn in 1806 en later ook bij die van Joseph Haydn worden delen uit Michaels requiem opnieuw ten gehore gebracht. Het werk raakt in vergetelheid, en Michael zelf belandt in de schaduw van zijn broer. Dat dit zeer onterecht is laten we vanmiddag horen.

Haydn's Requiem in C mineur opent met een gecombineerd *Introïtus* en *Kyrie* in lange lijnen met een stuwende bas. De openingsmaten van Mozarts eigen requiem zijn er duidelijk door geïnspireerd. Het koor, met een rol gelijkwaardig aan die van de solisten, zingt eenvoudig homofoon tijdens het *Et lux perpetua*. De woorden *Te decet hymnus* worden door de vrouwenstemmen gezongen op de oude Gregoriaanse wijs, iets wat Mozart overnam. Na een kleine uitwerking door de solisten wordt het thema hervat, nu met de woorden *Kyrie eleison*, haast speels begeleid door de strijkers. De Sequentia (*Dies irae*) bestaat uit beurtelings dreigende en geruststellende delen waarin tutti en solo's elkaar afwisselen. Met *Oro supplex et acclinis* lopen de solisten vooruit op het prachtig vlechtwerk van het *Amen*-slotkoraal dat na de hervatting van het thema op de woorden *Huic ergo* volgt. Mozart gebruikt een vergelijkbare structuur in het *Lacrimosa* van zijn requiem. Het Offertorium (*Domine Jesu Christe*) begint als een vraag-en-antwoord tussen koor en tenor, daarna bas. De woorden *ne cadant in obscurum* (opdat zij niet in het duister vallen) volgen prachtige dalende lijnen en zijn als een fuga getoonzet; ook dit heeft Mozart overgenomen, evenals de krachtige fuga die de kern van het *Quam Olim Abrahae* vormt dat er op volgt. Haydn geeft hierbij onder het solistisch gezongen intermezzo *Hostias* en *Fac eas* een liefelijke begeleiding in triolen. Het *Sanctus* is statig, het *Hosanna* eerder lyrisch. Met het *Benedictus* keren we terug naar eenvoudige homofone zang, waarbij solisten en koor weer samenkomen voor de afsluitende *Hosanna*-herhaling. Het berustende *Agnus Dei*, ook weer gekenmerkt door een sterke baslijn, gaat over in het zeer energieke *Cum sanctis tuis in aeternum*.

Dit indrukwekkende, fugatische deel is het prachtige slot van de veel te weinig gehoorde *Missa pro defuncto Archiepiscopo Sigismondo* van Michael Haydn. Wij voeren het uit als een passend, eigenzinnig en dankbaar slotakkoord voor, en onder leiding van onze geliefde dirigent Pieter Kramers.

Requiem Aeternam

Requiem aeternam dona eis, Domine,
et lux perpetua luceat eis. Te decet
hymnus, Deus, in Sion, et tibi reddetur
votum in Jerusalem. Exaudi oratio-
nem meam; ad te omnis caro veniet.
Requiem aeternam dona eis, Domine,
et lux perpetua luceat eis.

Heer, geef hen de eeuwige rust; en het
eeuwige licht verlichte hen. U komt
de lofzang toe, o Heer, in Sion, en
gebeden uit Jeruzalem. Verhoor mijn
smeekgebed, want alle vlees keert
naar U terug. Geef hen de eeuwige
rust, Heer, en dat het eeuwige licht
hen verschijnen moge.

Kyrie

Kyrie eleison.
Christe eleison.
Kyrie eleison.

Heer, ontferm U over ons.
Christus, ontferm U over ons.
Heer, ontferm U over ons.

Dies irae

Dies irae, dies illa
Solvet saeclum in favilla,
Teste David cum Sibylla.
Quantus tremor est futurus,
Quando judex est venturus,
Cuncta stricte discussurus!
Tuba mirum spargens sonum
Per sepulcra regionum,
Coget omnes ante thronum.
Mors stupebit et natura,
Cum resurget creatura,
Judicanti responsura.
Liber scriptus proferetur,
In quo totum continetur,
Unde mundus judicetur.
Judex ergo cum sedebit,
Quidquid latet apparebit.
Nil inultum remanebit.
Quid sum miser tunc dicturus?
Quem patronum rogaturus,
Cum vix justus sit securus?

Dag der toorn, o die dag zal de wereld
in de as vergaan zoals voorzegd door
David en de Sibylle. Welk een angst zal
er zijn wanneer de rechter zal komen
om alles streng te oordelen
De bazuin, een zonderling geschal
verspreidend over de graven van alle
landstreken, zal allen voor de troon
ontbieden. Dood en leven zullen ver-
stommen, wanneer de schepping zal
herrijzen om zijn rechter rekenschap
te geven. Het boek met aantekeningen
zal worden aangebracht waarin alles
staat opgetekend waarop de wereld
zal geoordeeld worden. Als dan de
rechter zetelen zal, zal al wat verbor-
gen is verschijnen, niets zal ongewro-
ken blijven. Wat zal ik, ellendige, dan
te zeggen hebben, welke pleiter zal ik
vragen, als zelfs de rechtvaardige nau-
welijks zeker is? Vorst met geduchte

Rex tremendae majestatis
qui salvandos salvas gratis
salva me, fons pietatis
Recordare, Jesu pie,
Quod sum causa tuae viae:
Ne me perdas illa die.
Quaerens me, sedisti, lassus;
Redemisti crucem passus;
Tantus labor non sit cassus.
Juste Judex ultionis,
Donum fac remissionis
Ante diem rationis.
Ingemisco tanquam reus,
Culpa rubet vultus meus;
Supplicanti parce, Deus.
Qui Mariam absolvisti,
Et latronem exaudisti,
Mihi quoque spem dedisti.
Preces meae non sunt dignae,
Sed tu, bonus, fac benigne,
Ne perenni cremer igne.
Inter oves locum praesta,
Et ab haedis me sequestra,
Statuens in parte dextra.
Confutatis maledictis
Flammis acribus addictis,
Voca me cum benedictis.
Oro supplex et acclinis,
Cor contritum quasi cinis,
Gere curam mei finis.
Lacrimosa dies illa,
Qua resurget ex favilla
Judicandus homo reus.:
Huic ergo parce, Deus:
Pie Jesu Domine:
Dona eis requiem. Amen.

majesteit, die genadig heelt wie ver-
dient geheeld te worden,
red ook mij, bron van genade
Gedenk, lieve Jezus, dat ik de reden
van uw komst ben, laat mij die dag dan
niet verloren gaan. Op zoek naar mij,
zijt gij vermoeid gaan zitten,
hebt mij vrijgekocht door uw lijden aan
het kruis, laat zulk lijden niet vergeefs
zijn. Rechtvaardige Rechter der Wrake,
schenk mij de gave der vergiffenis,
nog vóór de dag der rekenschap.
Ik zucht, als de zondaar die ik ben,
van de schuld kleurt mijn aangezicht
rood, God, wees deze smekeling ge-
nadig! Gij, die Maria van schuld hebt
bevrijd, en die de rover hebt verhoord,
hebt ook mij hoop gegeven.
Mijn gebeden zijn niet waardig, maar
gij, die goed zijt, wees mild en maak
dat ik niet verteerd word door het
eeuwig vuur. Bereid mij een plaats tus-
sen uw schapen, zonder mij af van de
bokken, en laat mij staan aan uw rech-
terzijde. Wanneer de vervloekten zijn
verslagen en aan de verterende vlam-
men prijsgegeven, roep mij dan onder
de gezegenden. Ik bid u, deemoedig
en neergeknield, en mijn hart bijna tot
as gekrompen, draag zorg voor mij in
mijn laatste uur. Die tranenrijke dag,
waarop uit zijn as verrijzen zal de zon-
dige mens, om geoordeeld te worden.
Ontzie dan deze mens, mijn God;
Here Jezus lief,
schenk hen de rust. Amen.

Domine

Domine Jesu Christe, Rex gloriae, libera animas omnium fidelium defunctorum de poenis inferni, et de profundo lacu. Libera eas de ore leonis, ne absorbeat eas tartarus, ne cadant in obscurum. Sed signifer sanctus Michaël representet eas in lucem sanctam, quam olim Abrahae promisisti et semini eius. Hostias et preces tibi, Domine, laudis offerimus. Tu suscipe pro animabus illis quarum hodie memoriam facimus. Fac eas, Domine, de morte transire ad vitam, quam olim Abrahae promisisti et semini eius.

Heer, Jezus Christus, luisterrijke Koning, verlos de zielen van alle overleden gelovigen van de straffen der hel en uit de diepe poel! Ontruk hen aan de muil van den leeuw, opdat de onderwereld hen niet verzwelgen zal en zij niet in het duister vallen, maar laat de heilige Michaël als vaandeldrager hen het heilige licht binnen voeren dat gij vroeger aan Abraham hebt beloofd, en aan zijn nageslacht. Wij dragen U, o Heer, offers en lofgebeden op; neem ze aan voor die zielen die wij heden gedenken, doe hen, o Heer, overgaan van de dood naar het leven! dat gij eertijds aan Abraham hebt beloofd, en aan zijn nageslacht.

Sanctus

Sanctus, Sanctus, Sanctus
Dominus, Deus Sabaoth.
Pleni sunt coeli et terra gloria tua.
Hosanna in excelsis.

Heilig, heilig, heilig de Heer, de God der heerscharen. Hemel en aarde zijn vol van uw heerlijkheid.
Eer en lof zij U in den hoge!

Benedictus

Benedictus qui venit in nomine Domini. Hosanna in excelsis.

Gezegend, die komt in de naam des Heren. Eer en lof zij U in den hoge!

Agnus dei

Agnus Dei, qui tollis peccata mundi:
dona eis requiem!
Agnus Dei, qui tollis peccata mundi:
dona eis requiem!
Agnus Dei, qui tollis peccata mundi:
dona eis requiem sempiternam!

Lam Gods, dat de zonden van de wereld wegneemt, geef hen rust!
Lam Gods, dat de zonden van de wereld wegneemt, geef hen rust!
Lam Gods, dat de zonden van de wereld wegneemt, geef hen rust voor eeuwig en altijd!

Cum sanctis tuis

Lux aeterna luceat eis Domine:
Cum sanctis tuis in aeternum
quia pius es.
Requiem aeternam dona eis Domine,
et lux perpetua luceat eis.
Cum sanctis tuis in aeternum
quia pius es.

Eeuwig licht verlichte hen, Heer,
met uw heiligen in eeuwigheid,
want Gij zijt barmhartig.
Geef hen eeuwigdurende rust, Heer,
en eeuwig licht verlichte hen
met uw heiligen in eeuwigheid,
want Gij zijt barmhartig.

Michael Haydn

Het Schütz Projectkoor te Bilthoven is opgericht door enkele toenmalige medewerkers van het RIVM. Als eerste project werden in 2000 de *Musikalische Exequien* van Heinrich Schütz uitgevoerd. Hoewel ons koor daar zijn naam aan dankt wordt er elk jaar een eigenzinnige keuze gemaakt uit een breed repertoire, van 16e- tot 21e-eeuwse muziek. Zo werden onder andere uitgevoerd het *Requiem* van Benedetto Marcello (Nederlandse première!), Mozarts *Grote Mis in C mineur*, Bachs *Jesu Meine Freude*, Arvo Pärts *Te Deum* en een opdrachtcompositie van Wouter van Belle. Een enkele keer wordt er gereisd: zo ondernamen we met het programma *Oude en moderne Franse muziek* een reis naar Riga (Letland), en hebben we vorig jaar ons Baltische project *Rondom de Oostzee* ook in de Biltse zusterstad Coesfeld (Duitsland) uitgevoerd. Onderdeel hiervan was het prachtige *Vinternatten* van de Fin Juhani Komulainen (eveneens een Nederlandse première). Meer informatie over onze geschiedenis is te vinden op de website. Met het huidige project neemt Pieter Kramers helaas afscheid als dirigent. We gaan in de herfst van 2019 verder met een nieuw project onder leiding van zijn opvolger Michel de Kort.

De vaste kern van het koor bestaat uit zo'n 20 geoefende zangers, per project uitgebreid tot 25 à 35 personen. Beginnend in de herfst wordt er ongeveer drie maanden aan een programma gewerkt. Elk project sluit rond begin februari af met een concert in Utrecht en een of twee concerten in de regio. Als je interesse hebt om mee te zingen met het volgende project van ons koor, kijk dan op onze website **www.schutzprojectkoor.nl** of neem contact op via **info@schutzprojectkoor.nl.**

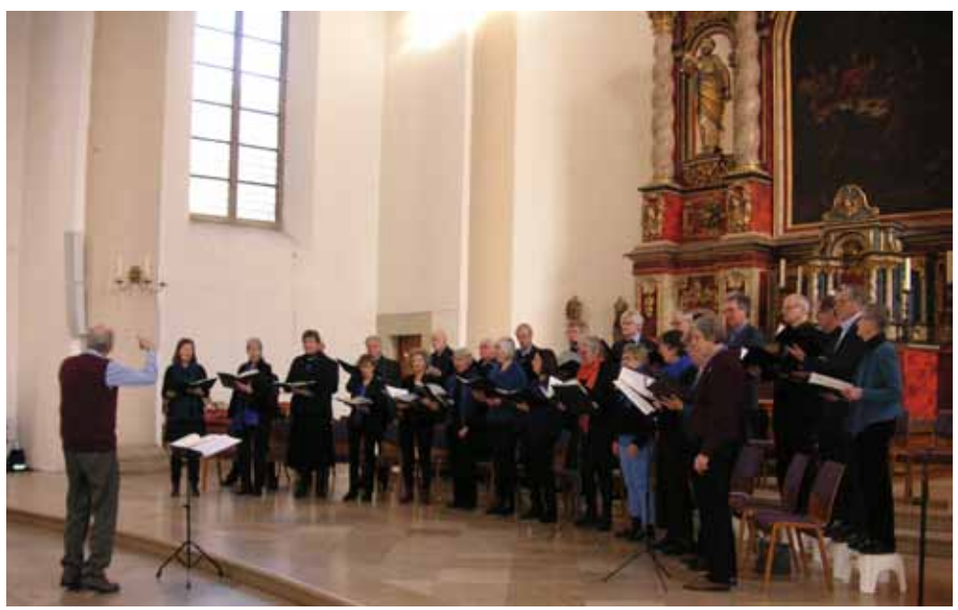

Het Schütz Projectkoor voor een optreden in Coesfeld, Duitsland, 2018

Ingrid Wage, sopraan

Al tijdens haar studie Klassieke Talen ontdekte Ingrid Wage het zingen (USKO, Studentencantorij, Utrechts Barok Consort, Huelgas Ensemble). Na enkele jaren in het onderwijs koos ze definitief voor de muziek en haalde ze het Staatsexamen Solozang. Anno 2015 heeft ze een bloeiende praktijk als zangdocente. Daarnaast zingt ze als soliste in werken van onder anderen Bach, Grieg, Britten en
Mendelssohn. Ze zingt ook regelmatig in de Vesperdiensten van de Domkerk in Utrecht. Bovendien zingt Ingrid graag volks- en wereldmuziek: Scandinavisch, Frans en Jiddisch repertoire, alsmede liederen van Theodorakis, onlangs nog uitgevoerd in Utrecht. Voor het komend jaar staat o.a. Monteverdi op het
programma. Meer informatie vindt u op *www.ingridwage.nl. .....*

Boukje van Gelder, alt

Als kind zong Boukje al met haar moeder achter de piano, maar vanaf haar zestiende nam ze ook zanglessen. Na een Bachelor Geschiedenis aan de Universiteit Utrecht ging ze naar de Fontys Hogeschool voor de Kunsten om zich te verdiepen in zang en muziek. Hier behaalde ze in 2017 haar Bachelor als mezzosopraan. Ze werd toegelaten tot de Master Zang aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, waar ze thans studeert bij Catrin Wyn-Davies en Sasja Hunnego.

Op het conservatorium verdiept Boukje zich verder in de achtergronden van Bachs muziek, een van haar grote liefdes. Ze zong onder andere de altsolo's in de *Mattheus Passie*, *Johannes Passie* en *Hohe Messe.* Ze is ook bekend met veel andere oratoriummuziek, zoals het *Oratorio de Noël* van Saint-Saens, het *Requiem* van Michael Haydn en dat van Mozart. Boukje heeft daarnaast ervaring met geënsceneerde opera's. Zo speelde ze 'Dritte Knabe' in Mozarts *Zauberflöte* en 'Hansje' in een Nederlandse bewerking van *Hänsel und Gretel* van Humperdinck, geregisseerd door Jeroen Lopes Cardozo.

Jasper Dijkstra, tenor

Jasper Dijkstra begon met zingen als jongensalt in het jongenskoor van het Sacramentskoor Breda. Met hen zong hij in de reguliere kerkdiensten, maar ook muziek van Bach en Mahler. Als tenor bleef hij in de Sacramentskerk Breda zingen en studeerde hij Zang bij Lucie Hillen, Piano bij André Telderman en Orgel bij Kees Stikkers. Hij was tot zomer 2018 vast lid van de Cappella Nicolai te Amsterdam, waar hij in diverse ensembles een zeer breed repertoire zong. Op dit moment is hij lid van het Oude Muziek-ensemble Hieronymus. Sinds september 2017 studeert hij aan het Conservatorium van Amsterdam op de afdeling Oude Muziek bij Xenia Meijer.

Naast zijn studie zingt Jasper als solist en ensemblezanger bij diverse projecten in binnen- en buitenland, waaronder verschillende rollen in passies, oratoria en cantates van Bach, oratoria van Haydn en de Messiah van Händel. Ook zong Jasper (zowel in ensemble als solo) bij diverse koren en professionele ensembles, zoals Barokensemble De Swaen, Consensus Vocalis en Le Nuovo Musicke.

Yonathan van den Brink, bas

Yonathan van den Brink kreeg zijn eerste zanglessen van Marjanne Kweksilber. Hij behaalde zijn Bachelor en Master in Economie en Sociologie aan de universiteiten van York en UCL (London) in Engeland, waar hij ook actief was als altviolist. In 2011 begon hij aan de opleiding zang aan het Koninklijk Conservatorium in Den Haag, waar hij in 2017 afstudeerde bij Sasja Hunnego. Ook volgde hij lessen en masterclasses bij Margreet Honig, Peter Kooij, Michael Chance en Gerda van Zelm. Op dit moment heeft hij les bij Frans Fiselier.

Als kind draaide hij de kinderopera's van Frank Groothof helemaal grijs en hij blijft dan ook een grote voorliefde voor opera hebben. Zo zong hij onder andere Commendatore en Masetto in Don Giovanni, Sarastro in de Toverfluit, en Dulcamara in Elisir d'Amore. Behalve opera zingt Yonathan ook graag cantates, oratorium en zo nu en dan ook in musicals. Sinds 2016 is hij lid van het jonge operacollectief *Bold Opera On the Move* (B.O.O.M).

Carezza Ensemble

Het Carezza Ensemble is een enthousiast en veelzijdig ensemble dat sinds 2007 bestaat. De leden zijn gedreven musici die elkaar kennen uit de verschillende orkesten uit de Randstad. Ze spelen onder andere samen in de Utrechtse Bachcantatediensten en dergelijke gezelschappen.

Het ensemble heeft al vele gelegenheden opgeluisterd, van diners en bruiloften tot concerten in samenwerking met koren of bands. In de afgelopen jaren hebben de musici onder meer samengewerkt met Studentenkoor Zwolle in de *Johannes Passion* van Bach (in enkele bezetting), met het Schütz Projectkoor in het *Te Deum* van Pärt, daarnaast is afgelopen jaar onder andere het *Magnificat* van Rutter uitgevoerd in het kader van "Greijdanus Klassiek". Tenslotte heeft het Carezza Ensemble medewerking verleend aan projecten van Kamerkoor 4bij4.

samenstelling tekst
Elze Mulder
Philip Lijnzaad
Pieter Kramers

ontwerp
vormgeving
Hellen van Gessel
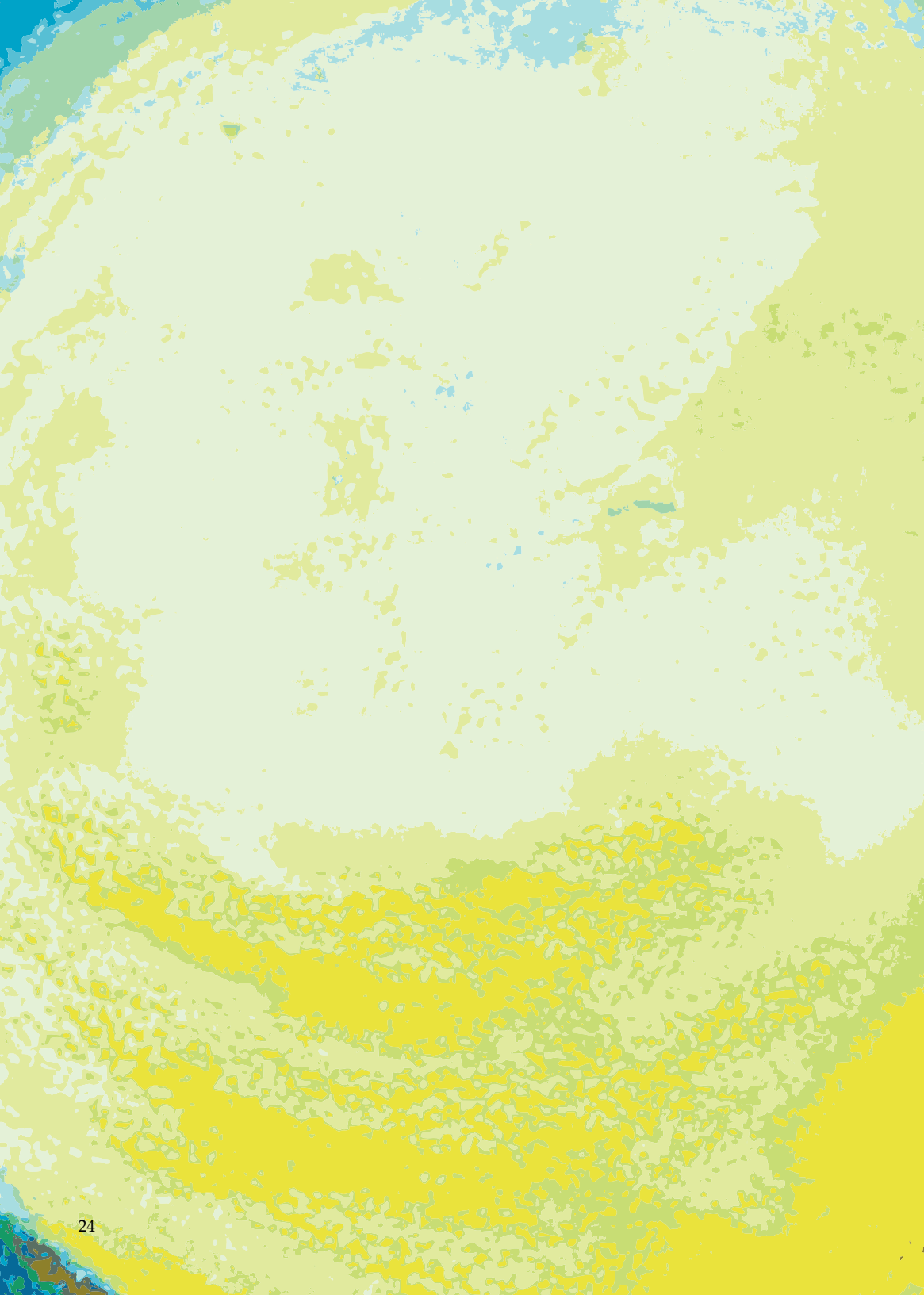
www.schutzprojectkoor.nl